

PhD-értekezés tézisei

Földtudományok Doktori Iskola

**A vallás és turizmus kapcsolódási pontjai
Kárpátalján a turisztikai termékfejlesztés
tükrében**

Tóth Attila (Tovt Atilla)

Témavezető:
Dr. habil Gyuricza László (CSc)
egyetemi docens

Pécsi Tudományegyetem

Természettudományi Kar

Pécs, 2024

BEVEZETÉS

A mai Kárpátalja területe a történelem (különösen a közelmúlt) során számos hatalomváltáson ment keresztül, de egy dolog sosem változott – a periférikus elhelyezkedés. A területre jellemző multietnikus lakosság nem változott, a könnyebb és nehezebb időkben is sikerült megőrizni a különböző nemzetiségekre jellemző jegyeket: vallást, kultúrát, ünnepet, népszokást, nemzetiséget, nyelvet, amelyek a kulturális turizmus egyik fontos alapkövét képezik. Már-már „anekdotába” illő történet, hogy a helyi emberek úgy váltak több ország állampolgárává (Csehszlovákia, Magyarország, Szovjetunió, Ukrajna), hogy el sem hagyták lakóhelyüket.

Bármely hatalom is regnált a vidéken mindegyik elismerte, hogy Kárpátalja milyen gazdag természeti szépségekben, erőforrásokban és kulturális életvilágban egyaránt. De a periférikus helyzetre hivatkozva a régió gazdasági fejlesztése mindig is kívánni valót hagyott maga után. És talán csak az idegenforgalmi irányú fejlesztések jelentettek kivételt, különösen a szovjet érában.

1.1. Célkitűzések

A tudományos értekezés célja a vallásosság és a vallási turizmus fontos aspektusai alapján megvizsgálni Kárpátalját, elemezni, s egyúttal hozzájárulni a terület vallásföldrajzi és turizmuskutatásainak elméleti eredményeihez, és megfogalmazni gyakorlatban is hasznosítható turisztikai termékfejlesztési lehetőségeket. Ennek elérése érdekében fontosnak tartottuk:

- megvizsgálni Kárpátalja napjaink turizmusának keresleti, és különösen kínálati aspektusait annak tükrében, hogy melyek lennének a legkompatibilisebbek a vallási turizmussal, amelyekkel együtt komplex turisztikai terméket alkotnának;
- bemutatni a vidék népességének diverz vallási szerkezetének változását és becsült jelenlegi helyzetét;
- rendszerezni Kárpátalja vallásturisztikai vonzerőit, építészeti és felekezeti háttér szerint;
- empirikus kutatás alapján bemutatni a kárpátaljai lakosság vallásosságával, a vallási és általános jellegű utazásokkal, továbbá a vallási turizmus fejlesztésével kapcsolatos vélekedéseit/szokásait, továbbá a helyi vallásturisztikai objektumokkal kapcsolatos ismereteit;
- ezenkívül megfogalmazni olyan turisztikai termékjavaslatot, amely alapján a vallási turizmus önálló vagy kiegészítő elemként működhet Kárpátalja turisztikai kínálatában.

Feltételezésünk szerint Kárpátalja gazdag vallásturisztikai erőforrásokkal rendelkezik, amelyek a jövőben megfelelő szervezői- és marketingtevékenység révén működhető turisztikai terméké válhat.

1.2. Kutatási módszerek

A megfogalmazott célok elérése érdekében több kutatási, feldolgozási módszert alkalmaztunk. Az értekezésben kiemelt szerepet kapott a szekunder kutatás, amely, a különböző fejezetekhez tartozó szakirodalom és adatok összegyűjtését, értelmezését, elemzését eredményezte. A vallási turizmus kutatására épülő tudományos értekezés elméleti és módszertani megalapozása, valamint gyakorlati jelentőségének megerősítése szempontjából egyszerre több primer és szekunder módszert alkalmaztam, vagyis a kutatás a trianguláció (háromszögelés) elve (Decrop, 1999; Babbie, 2000; Tomcsányi, 2001) alapján történt.

Az értekezés jelentős részét a másodlagos források elemzése alkotja. Ez elsősorban a vallási turizmus elméleti hátterével, Kárpátalja turizmusának keresleti mutatóival, a vidék történelmi egyházainak fejlődésével és a népesség vallási összetételének változásának bemutatásával foglalkozó tanulmányok, könyvek, statisztikai kiadványok, újságcikkek feldolgozását jelenti. A célterület turisztikai és konkrétan vallásturisztikai vonzeróinak bemutatásakor szintén a szakirodalomra támaszkodtam (Deschmann, 1990; Horváth & Kovács, 2002; Izsák, 2007; Kovács, 2005, 2006.; Kovács & Bakura, 1996; Kovács, 1999; Németh, 1991; Pápai (szerk.), 2003; Radvánszky (szerk.), 2000; Tarpai (szerk.), 2021). A begyűjtött adatok alapján elkészítettem Kárpátalja vallásturisztikai vonzerőleltárát.

Az értekezés központi kutatási elemét két kérdőíves felmérés alkotta.

Az első a kárpátaljai lakosok körében volt lebonyolítva, amely a Google Forms alapú online lekérdezés formájában valósult meg. Az orosz-ukrán háború következtében számos honfitárs jelenleg nem tartózkodik Kárpátalján, vagy ha az országban is tartózkodik, jelentős mértékben korlátozott a szabad mozgás terén, így az adott lekérdezési mód hatványozottan indokolt. Mivel a megye népességének anyanyelvi és nemzetiségi összetétele is sokszínű, ezért fontosnak tartom, hogy a kutatási kérdőív legalább két - magyar és ukrán - nyelven készüljön el. A magyar nyelvű kérdőív az 1. mellékletben található.

A 2023. július 4. és november 18. között lebonyolított lekérdezés során összesen 515 valid (használható) válaszadást sikerült begyűjteni, amelyek közül 262 magyar nyelvű és 253 pedig ukrán. Bár nagy a valószínűsége, hogy a bizonyos nyelvű kérdőívet az annak megfelelő nemzetiség képviselője töltötte ki, az eredmények elemzése során erre nem

szeretnék különösebb figyelmet fordítani. Természetesen a jelentősebb mértékű eltérésekre igyekszem reflektálni.

A kérdőív terjesztésére számos csatornát használtam:

1. Közösségi média (Facebook):
 - saját média-felületen történő megosztás;
 - az ismerősök és azok ismerőseik által közzétett megosztás;
 - különböző tematikus, területi vagy egyházközségi/gyülekezeti csoportokban történő megosztás.
2. Egyházi személyek felkeresése – a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye, a Kárpátaljai Református Egyház, a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye, az Ukrán Pravoszláv Egyház Munkács-Ungvár és Huszti Egyházmegye, továbbá Ukrajna Pravoszláv Egyházának Ungvári Egyházmegye tisztségviselőinek digitális úton történő megkeresése.

A második kérdőíves felmérés a kárpátaljai idegenforgalmi érintettek körében került lebonyolításra, szintén online formában a Google Forms segítségével, 2024. június 3. és július 2. között. Ahogy a korábbi lekérdezés esetében, itt is érvényesült a kétnyelvűség, a magyar nyelvű kérdőívet a 2. sz. melléklet ismerteti. A potenciális válaszadókat az Internet felületén nyíltan hozzáférhető e-mail címekre kiküldött levelek formájában próbáltam megszólítani, továbbá a személyes kapcsolati tőkém segítségével is igyekeztem ösztönözni a lekérdezés tárgyköréhez tartozó személyeket. Ennek eredményeként 33 ember töltötte ki a kérdőívet.

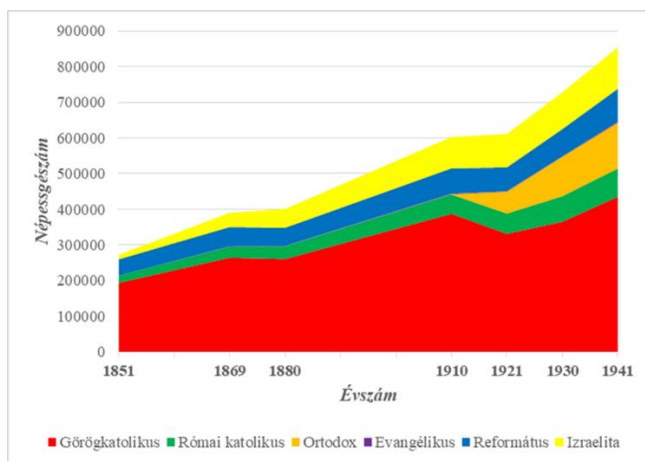
Az értekezésben szereplő felmérés eredményeit, valamint a szekunder kutatás során összegyűjtött és rendszerezett információkat, adatokat tematikus táblázatok, diagramok és térképek segítségével is szemléltettük. Különösen a primer kutatás eredményeinek szemléltetésében volt fontos a Microsoft Excel 2016, az IBM SPSS 25.0, továbbá az ArcGIS 10.1 programok alkalmazása.

Az értekezés elkészítése során terepbejárások segítségével igyekeztem további, elsősorban gyakorlati, ismeretek szerezni a vidék vallásturisztikai objektumaival kapcsolatban. Az adott utazások során felmérésre kerültek az objektumok állapotai és logisztikai sajátosságai, amelyek saját fényképek formájában lettek dokumentálva. Ezen felül a munka megírása során személyes konzultációkat kezdeményeztem a helyi turisztikai szakemberekkel (különösen a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács tagjaival) és a történelmi egyházak vezetőivel is, amelyek elsősorban a kutatási eredmények gyakorlati hasznosításával kapcsolatos lehetőségekre irányultak.

Eredmények

I. Kárpátalja népessége vallásilag sokszínű

A mai Kárpátalja területének népességszáma jelentős mértékű növekedésen ment keresztül a vizsgált időszak során. Mint ahogy a 1. ábra is demonstrálja, 1851-ben a vidéken 273 337 fő élt, míg 1941-ben az adott mutató 856 600 főre emelkedett, vagyis a vidék népességszáma a vizsgált 90 éves periódus során megháromszorozódott. Az adott növekedési tendencia folyamatos volt, bár nem mindig egyenlő mértékű. A legnagyobb mértékű növekedés 1880-1910 között fedezhető fel, amikor is 50%-os gyarapodás volt megfigyelhető.

1. ábra. A mai Kárpátalja területének népességszám-változása 1851-1941 között

Forrás: Fényes, 1851; Sebők, 2005; KSH, 2000; Tóth et.al., 2023a; Tóth et.al., 2023b alapján; saját szerkesztés

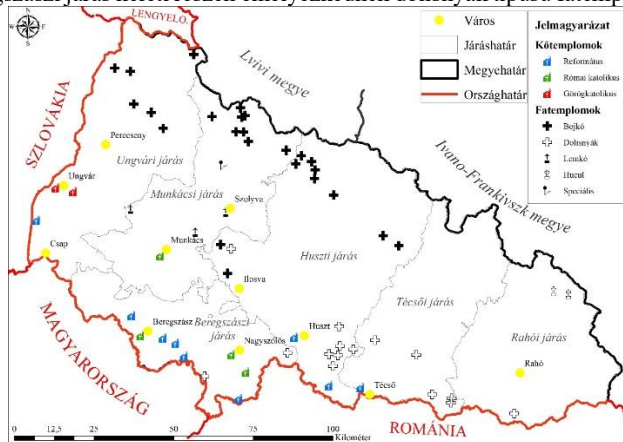
A vizsgált időszak során a görögkatolikus vallást gyakorló személyek aránya a népességben belül folyamatosan csökkent és 1941-re már nem alkották a lakosság abszolút többséget. Ebben különösen nagy szerepet játszott az ortodox/pravoszláv vallás terjedése, különösen a szláv lakosság körében.

II. Kárpátalja vallásturisztikai vonzerői

Kárpátalja vallásturisztikai vonzerőit alapvetően három csoportba tudjuk tömöríteni:

1. Ruszin fatemplomok: bojkó, lemkó, hucul és dolisnyák típusok.
2. Árpád-kor kőtemplomok: „A középkori templomok útja” turisztikai útvonal részét képezik, összesen 15 objektum.
3. Vallási jellegű rendezvények: fesztiválok, ifjúsági találkozók, csendesnapok, lelkigyakorlatok.

Az értekezésben tárgyalt objektumok földrajzi elhelyezkedése a (2. ábra) alapján elmondható, hogy a kőtemplomok egyértelműen a megye síkvidéki területein összpontosulnak, míg a fatemplomok tekintetében sokkal diverzebb képet figyelhetünk meg. A huszti és técsői járáások déli, továbbá a beregszászi járás keleti részén elhelyezkednek dolisnyák típusú fatemplomok.

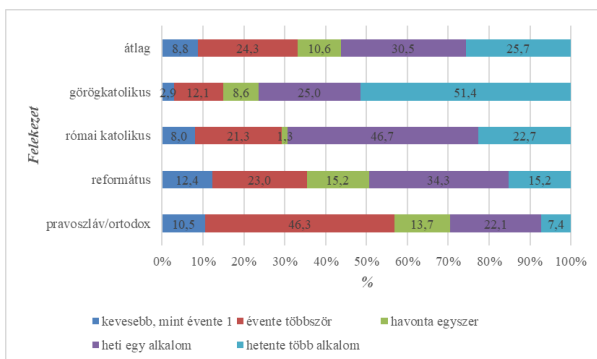

2. ábra. A vizsgált objektumok összesítő térképe

Forrás: saját szerkesztés

III. Kárpátalja népességére jellemző az aktív vallásgyakorlás

A felmérésben részt vett személyek többsége vallásosnak tartja magát és a vallásgyakorlás számos módjával él, amelyek közül a hit, az ima és a templomba járás különösen kiemelkedik. Utóbbi esetben szükséges kiemelni a római katolikus és a görögkatolikus vallások híveit, ugyanis a heti templomlátogatás terén egyértelmű szorgalomról vallottak. Külön örvendetes, hogy a kárpátaljai lakosok erőszertettel vesznek részt zarándoklatokon és vallási jellegű rendezvényeken mint belföldön, úgy külföldön is.

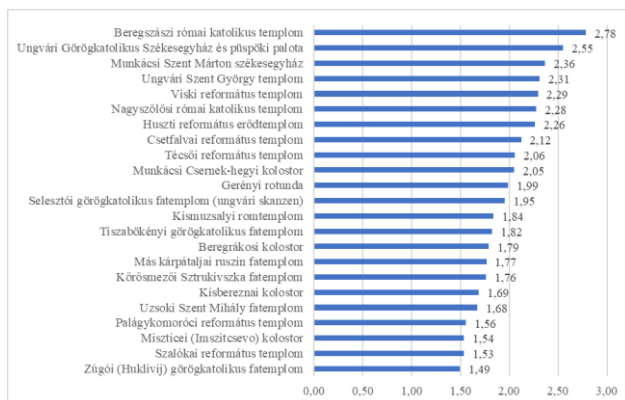
3. ábra. Templomlátogatás gyakorisága (N=498)

Forrás: saját szerkesztés

IV. A kárpátaljai lakosok vallásturisztikai objektumokkal kapcsolatos ismeretei felületek

A válaszadók 53,6%-a vett már részt olyan kárpátaljai utazáson, amely keretein belül vallási objektumokat is meglátogattak. Emellett fontos megemlíteni azt is, hogy a megkérdezett személyek 14,4%-a bár még nem vett részt hasonló jellegű utazáson, de mindenképp szeretne.

Összességében elmondhatjuk, hogy átlagosan a válaszadók sajnos csekély (1,98) ismeretekkel rendelkeznek Kárpátalja fontosabb vallásturisztikai vonzerőivel kapcsolatban. Természetesen egyes objektumok és kitöltési nyelvek tekintetében más-más képet kapunk. Számomra nagyon meglepő, hogy Kárpátalja az UNESCO Világörökségéhez tartozó szakrális objektumaival kapcsolatos ismeretek az amúgy is alacsony átlaghoz közelínek vagy az alattinak tekinthető. Még a Körösmezői Sztruktúraszka fatemplom 1,98-as mutatója átlagosnak mondható, de az Uzsoki Szent Mihály fatemplom 1,94-es mutatója már elég gyérnek nevezhető. Sajnos itt is megmutatkozott a létesítmények periférikus helyzetéből fakadó információ és tapasztalat hiánya.

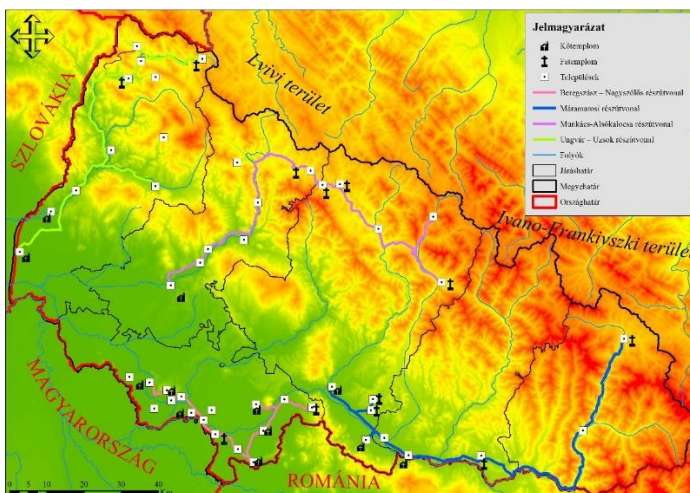
4. ábra. Kárpátalja fontosabb vallásturisztikai objektumaival kapcsolatos ismeretek értékelése (N=515)

Forrás: saját szerkesztés

V. Tematikus út tervezett, mint Kárpátalja szervezett vallási turizmusának kiinduló pontja

A szakirodalmi elemzés és a kárpátaljai vallási turizmus erőforrásainak vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a vidéken a kulturális vallási turizmusra való építkezés a legkézenfekvőbb. Az adott típusnál a vallási vonatkozású vonzerők mellett célszerű más, kulturális és/vagy természeti vonzerők észszerű integrálása a terméktervezetbe.

A tervezett kulturális vallásturisztikai utazás (rész)útvonalaait Kárpátalja közlekedésföldrajzi sajátosságainak figyelembevétele alapján terveztem meg. Az útvonaltervezetek összesítése a 5. ábrán láthatók.

5. ábra. A kárpátaljai vallásturisztikai részútvonalak összesítő térképe

Forrás: saját szerkesztés

Összefoglalás

A tudományos értekezés keretein belül bemutatott információk és összegzett adatok alapján elmondhatjuk, hogy a kulturális jellegű vallási turizmusnak vannak perspektívái Kárpátalján, amelyek békeidőben a gyakorlatban is megvalósulhatnak. A keresleti mutatók vizsgálata alapján, a vallási turizmus elsődleges célcsoportjának a helyi lakosságot és a külföldi turistákat lehet tekinteni. Előbbi kategória a kérdőíves kutatás során bizonyította igényeit a szervezett vallási jellegű utazások terén, utóbbi esetében pedig már korábban is a kulturális turizmus felé billent a mérleg nyelve. A belföldi turisták bevonása érdekében egy jól átgondolt, célirányos marketingstratégiát kellene alkalmazni, amely az értekezésben felvázolt csomag gyakorlati megvalósításával is kezdődhetne, amely során a tervezet bemutatásra kerülne a belföldi utazási irodák számára egy study tour formájában.

Publikációs jegyzék

1.1. A kutatási témához szorosan kapcsolódó tudományos folyóiratcikkek, közlemények, könyvek, könyvfejezetek stb.:

1. Tóth Attila: Az örökségturizmus helyzete a Volóci járásban [Стан спадщинного туризму на території Воловецького району]. in Scientia Denique VI. évfolyam. Uzsdruk Kiadó, Ungvár, 2016, o.139-149. ISBN 978-966-2303-03-5
2. Товт Атілла: Порівняння культурно-туристичного потенціалу Виноградівського та Воловецького районів Закарпатської області In LIMES A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve, III. évfolyam. RIK-U Kiadó, Beregszász-Ungvár, 2016, o. 288-297, ISSN 2411-4081
3. Fodor Gyula – Berghauer Sándor – Tóth Attila: Kárpátalja vallási szerkezete 1915-ben a görögkatolikus egyházmegyei sematizmus alapján [Релігійна структура Закарпаття у 1915 році на основі греко-католицьких шематизмів]. In. Pénez János (szerk.): Falu - város - periféria: határon innen és túl. Süli-Zakar István professzor emlékére. DIDAKT Kft., Debrecen, 2018, o. 80-89. ISBN 978-615-5212-60-4
4. Berghauer S. – Fodor Gy. –Karmacsi Z.– Sass E. – Tóth A., 2019: Kárpátalja magyarlakta területeinek turisztikai helyzetfelmérése. Kutatási beszámoló (Sass E. – Berghauer S. (szerk.)). Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács. Beregszász.
5. Berghauer S. – Fodor Gy. – Gönczy S. – Karmacsi Z. – Lontai-Szilágyi Zs. – Sass E. – Tarpai J. – Tóth A., 2019: A kárpátaljai magyarság turizmusfejlesztési stratégiája (Berghauer S. – Sass E. (szerk.)). Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács. Beregszász.
6. Sass, E., Berghauer, S., Tóth, A. és Linc, A. (2023) „A Covid-19 hatása a magyar idegenforgalmi vállalkozók turisztikai tevékenységére Kárpátalján”, Tér és Társadalom, 37(3), o. 176–201. doi: 10.17649/TET.37.3.3464.
7. Tóth, A., Fodor, G. és Berghauer, S. (2023) „A kárpátaljai görögkatolikusok népességföldrajzi mutatói a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 2022-es sematizmusa alapján”, Tér és Társadalom, 37(4), o. 100–112. doi: 10.17649/TET.37.4.3506.
8. Фодор, Д. Д., Бергхауер, О. О., & Товт, А. А. (2024). Зміна релігійної структури населення на території сучасного Закарпаття в 1851–1941 роках: основні причини й тенденції. Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica Et Recreatio, (1), 56–65. <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2023-1-6>
- 9.

1.2. A Kutatási témához szorosan kapcsolódó konferenciaközlemények és konferencia absztraktok:

1. Tóth Attila– Gyuricza László, 2021: A kárpátaljai ruszin fatemplomok idegenforgalmi hasznosításának lehetőségei. In: Szalai Katalin – Rátz Tamara – Michalkó Gábor (szerk.) VIII. Magyar Turizmusföldrajzi Szimpózium 2021: Absztrakt kötet. Budapest, Magyarország 2021.09.17.